

REDEK SKLADENJSKI POJAV V SLOVENŠČINI ŠESTNAJSTEGA STOLETJA (KAJ JE TO ZA ENO SANJO?)

1. V Dalmatinovi Bibliji naletimo na zelo redko in nerazjasnjeno skladenjsko zvezo, ki jo je zaradi redkosti (v vsej Bibliji pet primerov) in ker nima ustreznika v sodobnem slovenskem jeziku mogoče ali prezreti ali pa imeti za tiskarjevo napako. Da ta zveza v slovenistični jezikoslovni literaturi doslej ni bila niti omenjena, je zato mogoče pojasniti z redkostjo, pa tudi z dejstvom, da današnji knjižni jezik in govori zveze ne poznajo več.¹ In vendar gre po vsej verjetnosti za dragocen skladenjski arhaizem. Še več, ker ga najdemo v tem velikem besedilu, pomeni dokaz za slovanski značaj zveze, ki so jo doslej prištevali med germanizme. Dokaz predvsem zaradi tega, ker nastopa neodvisno v dveh, ozemeljsko že davno ločenih slovanskih jezikih: v slovenskem in v slovaškem.

V mislih imam rabo vprašalne zveze *kaj/je to/za* s tožilnikom. Zveza *kaj za* ima vlogo prilastka in po pomenu ustreza vprašalnemu zaimku *kakšen*. Vendar ne gre toliko za pomen zveze, kolikor za rabo s tožilnikom, torej za prehodno rabo glagola **byti* v tej vprašalni zvezi.

Iz Dalmatinove Biblije poznam te-le primere opisane zveze (združujem jih v tip A):

- 1) *Kaj je tu sa eno fajno, katera fe je tebi fajnala?* Genesis XXXVII, 10; s. I/24r
- 2) *Inu njegovi Hlapci so djali k'njemu: Kaj je tu sa eno rezh, kaj ti delash? Dokler je tu Déte shivu bilu, si fe postil, inu jokal. Sdaj pak, ker je vmerlu, si gori vftal inu jésh?* II Regum XII, 21; s. I/174 r
- 3) *Inu on je gori vftal, inu je poprétil Vétrom inu Morju: inu je cillu tihu postalu. Ty Ludje pak so se sazhudili, inu so djali: Kaj je to sa eniga, de so njemu Vétri inu Morje pokorni?* Mat. VIII, 27; s. III/6 r
- 4) *Inu en ftrah je nje vse obshâl, inu so vkup govurili, inu djali: Kaj je tu sa eno rézh? On s'mozhjo inu s'oblastjo sapovéda nezhiſtim Duhom ...* Luk. IV, 36; s. III/32 v
- 5) *Natu so Ludje mej fabo djali ... Kaj je tu sa eno befedo, de on pravi: Vy bote mene yfkali ...* Jan VII, 36; s. III/51 v.

¹ Pred več kot štirimi leti sem napisala in poslala tedanjemu uredniku časopisa *Slavica Slovaca* v Bratislavi, profesorju S. Ondrušu, za tisk pripravljen članek, ki je nakazal med drugim tudi to odkritje. Iz tehničnih in drugih razlogov ta članek do danes ni ugledal belega dne. Današnje besedilo je le delna ponovitev njegove vsebine. Vsebuje novo slovensko gradivo in nekaj spremenjeno interpretacijo tu obravnavanega skladenjskega pojava.

Seveda je v Dalmatinovi Bibliji poleg teh primerov še vrsta vprašalnih zvez z istim glagolom *byti in s *kaj za*, prav tako v vlogi prilastka, toda s samostalniki, ki imajo tožilnik enak imenovalniku. To so a) samostalniki moškega spola, ki pomenijo nežive predmete, in b) samostalniki srednjega spola. Obe skupini združujem v tip B:

a/ *Hiskia pak je djal: Kaj je tu sa en Zajhen, de jest tja gori pojdem v'Gospodnio Hifho.* Izaija, XXXVIII; s. II/15 v

Taku pravi ta veliki Krajl. Kaj je tu sa en truz, na kateri je sanafshahf? IV Regum XVIII; s. I/125 r

b) *Inu on je djal: Kaj je tu sa enu pogrebnu snaminje, kateru jest vidim?* IV Regum XXII; s. I/218 v

Kaj je tu sa enu pregrishenje, inu greh, s'katerim smo my supar Gospuda nafiga Boga grefhili? Jeremija XVI, s. II/35 r

Pri takih zvezah seveda ni mogoče ugotoviti, ali po *kaj je to za* nastopa tožilnik ali imenovalnik. Razen tega nam te zveze pri našem problemu ne pomagajo dosti, ugotavljamo kvečjemu, da je v Dalmatinovi Bibliji vprašalna zveza *kaj je to za* pogosta.

Vendar pa je tudi veliko primerov, v katerih po *kaj za* nedvomno sledi imenovalnik. Te uvrščam v tip C. To so predvsem: a) primeri samostalnikov, ki pomenijo moške osebe; a) samostalniki ženskega spola v ednini (tudi tisti, ki so s tožilnikom zbrani v skupini A).

Primeri tipa C.

a) *Sakaj gdu vej kaj bo to sa en zhlovik sa Krajlem kateriga so vshe bily postavili?* Salomonov Predigar II; s. I/329 r

b) ... *inu k'nym djal: Kaj je tu sa ena huda rezh, katero vy delate, inu prestopujete Sobbotni dan?* Nehemija XIII; s. I/262 r

Šele ob primerih tipa C lahko ugotovimo, da se v Dalmatinovi Bibliji vprašalna zveza *kaj je to za* zares povezuje tako z imenovalnikom kakor — redkeje — s tožilnikom. Seveda gre tu za primere, ko se vprašanje nanaša na osebek, in to na osebek glagola *byti, ne pa na osebek katerega koli glagola.

Vprašalne zveze omenjenega tipa, pa tudi z njimi povezana omahovanja med rabo tožilnika in imenovalnika prav gotovo niso niti pisna pomota niti posebnost Dalmatinovega jezika. Čeravno so zveze *kaj za* s tožilnikom izredno redke, jih vendarle najdemo tudi pri drugih piscih te dobe. Tako že v Kreljevi Postili iz 1567 beremo na str. LXXV: *Kai ie pak Kapitan bil s'eniga zhloveka? Po desheli inu rodu ie bil en Ayd, po statu en Kapitan.*

Take primere najdemo tudi v posmrtno izdanem Trubarjevem prevodu Postile iz 1595. Eden izmed njih je dobesedna ponovitev prej navedenega primera A3 iz Dalmatinove Biblije: *Kaj je tu sa eniga, de fo njemu vejtri inu Morje pokorni?* Hišna post. s. I/108².

² Ko pišem te besede, ne morem primerjati tega mesta v Trubarjevem Matevževem evangeliju (1555). Ne bo pa brez pomena dejstvo, da ima prej omenjeni primer A 4 iz Dalmatinove Biblije (Luka IV, 36) v Trubarjevi izdaji Novega testamenta (Ta prvi dejl 1557) povsem drug prevod. Namesto zveze *kaj za* imamo tu vprašalni zaimek: ... *inu fo gouurili umej labo rekozh, kokouu gouoriene ie letu? On imozhio inu loblatlio lapoueda tim nezhlitum duhum* s. 172. Krelj podobno razlaga s pomočjo kakov prej omenjeno mesto iz Mat. VIII, 27: *Kakov ie leta da ga Vetar inu Morie flusha* Krelj Rst s. LXXVII. V tem članku obravnavana dela so navedena na koncu.

Zanimivo pa je, da se ista skladijska zveza ponavlja v istem stavku, razširjenem le s samostalnikom, v besedilu pridige po odlomku iz Matevževega evangelija: ... *inu reko: Kaj je tu sa eniga Mosha, de je njemu Vejter inu Morje pokornu?* Hišna post, s. I/113.

V obeh besedilih se podobno kot v Dalmatinovi Bibliji najdejo zveze z imenovalnikom: *Vgani vganjavec dobar, kai ie tu sa ena stvar: katera ie nai svitljši inu ie nai tamnéjši?* S. Krelj Post. 1567, s. III r /Predgovor/; ... *kai ie to sa ena prilgiha* ib. s. XCV r.

Zveza *kaj za* v vseh navedenih primerih je prilastek z istim pomenom kot kako-vostni vprašalni zaimek *kakov* 'kakšen', ki ga najdemo med drugim pri Krelju (prim. opombo 2). Ta prilastek tvori skupaj s samostalnikom v tipu B in C povedkovo skupino. Tip A pa se prav zaradi tožilnika ob glagolu *byti taki klasični delitvi na stavčne člene izmika.

Zunaj konstrukcij tega tipa sta še dva tipa zvez s prilastkovnim *kaj za*.

Tip D. V tem tipu gre za predmet prehodnih glagolov in *kaj za* je prilastek tega stavčnega člena. Tak predmet je v tožilniku ne glede na zgradbo prilastka.

Tedaj fo ony djali k'njemu: Kaj sturish sa en zajhen, de vidimo inu tebi verujemo? Jan IV, 29; BD s. III/50 v

Kaj imate vy letu sa eno flushbo? Exodus XII; BD s. I/42 v

Kaj ima sa velika Mesta? Judith V; BD s. II/133 v

Tip E. V stavkih tega tipa je vprašalna zveza *kaj za* prav tako prilastek, vendar osebkov; v povedku je kateri koli glagol v osebni rabi z izjemo glagola *byti; takih primerov v Dalmatinovi Bibliji nisem našla, pozna pa jih na primer Trubarjeva Hišna Postila:

... *hvalimo ta pokoj, inu tu pervu rounanje, ne gledamo, kaj sa ena grosovita klupa ali cep je na tem višila* ... s. I/110 /Pridiga na Četrto nedeljo po treh kraljih/.

Kaj bode pak sa ena shtrajfiinga na takovu shentovanje prifhla? s. I/110.

Ta tip je najti tudi v poznejših besedilih, skupaj s tipi B, C, D se širi zlasti v osemnajstem stoletju, kar izzove na začetku devetnajstega stoletja zelo ostro obsodbo teh zvez, češ da so germanizmi³.

³ Tako je na primer pri M. Kastelcu (nauk 1688) zveza za en pretežno zapisana v reducirani obliki kakor *s' en [zen]: Moj lyn, kai li ti s' ene vere?* s. 9; *Kaj ima s' eno muzh leta S. Sacrament?* s. 135. Tako pisava pričča o napredovanju leksikalizacije te vprašalne zveze. V Rogerijevem Palmariem Emypyrem iz 1731 najdemo zelo pogosto vprašanje s *kaj za*, npr: *uprashan kaj la ene Vere je? ... tedaj je djali ...* s. 161; ... *Ituril je enu uprashajne ... kaj je bila la ena potreba, de Moyles je mogel te zhéule isúiti?* s. 321; *kaj je tu bil la en marter? kaj la ena bridkúls inu bolézhyna?* s. 392; ... *kaj fo tu la ene ceremonie?* s. 491. Pri M. Pohlinu so vprašanja, v katerih je za en v pisavi reduciran do oblike *len [zen]: Kaj je tu lena velika nasrezha* ... s. 138; *Kaj je len zil, inu konz, de mi oblezheni hodimo?* s. 157. Veliko podobnih primerov je mogoče navesti tudi iz drugih besedil tega in poznejših obdobj. Vprašanja s *kaj za* je uporabljal tudi J. Primic leta 1813 v svojem priručniku slovenskih besedil, kar je v recenziji te knjige zelo ostro napadel J. Kopitar. (»Slavische Sprache in Innerosterreich«, B. Kopitars kleinere Schriften ... hrsg. vom F. Miklosich, (Wien 1857, s. 219.) Namesto zvez tipa *Na kaj za eno vižo? Kaj so to za ene reči?* in podobno, kakor jih je uporabljal Primic, predlaga Kopitar vprašanja brez *kaj za*: *Kako tako? Ktire so to reči ali Ktire so take reči* ipd.

V stavkih z vprašalno zvezo *kaj za*, nanašajočo se na predmet (tip D), je zmeraj tožilnik, ki ga očitno veže ustrezni prehodni glagol. V stavkih s *kaj za* ob osebkah vseh glagolov (prehodnih in neprehodnih — tip E) nastopa zmeraj po pričakovanju imenovalnik.

Do omahovanja med tožilnikom in imenovalnikom prihaja v primerih, ko glagolsko podstavo povedkove skupine tvori glagol **byti*.

2. Iz navedenega gradiva je torej razvidno, da prihaja do omahovanj med tožilnikom in imenovalnikom samo pri vprašanjih z glagolom **byti*. O tem priča zlasti primerjava tipa A in tipa C.

Preden začnem pojasnjevati ta pojav, naj omenim še njegov geografski obseg. Kakor je bilo že omenjeno, povezuje ta zveza slovenski knjižni jezik šestnajstega stoletja s sodobnim slovaškim knjižnim jezikom. V sodobnem slovenskem knjižnem jeziku pa zveze ni več. Za sedaj je tudi nisem opazila v nobenem izmed novejših besedil po šestnajstem stoletju.

V slovaškem knjižnem jeziku obstaja danes podobno kakor v Dalmatinovi Bibliji v vprašalnicah s *čo je to za* (v povedku je torej glagol **byti*) možnost uporabe tožilnika ali tudi imenovalnika, npr.: *Čo je to za človeka?* poleg *Čo je to za človek?* in *Čo je to za ženu?* poleg *Čo je to za žena?* Obe zvezi obstajata v knjižnem in pogovornem jeziku najmanj od devetnajstega stoletja in po razpravi konec šestdesetih let našega stoletja sta bili obe sprejeti kot enakopravni, hkrati pa tudi obe spoznani za — pravilni⁴. Sicer pa je še vedno ostal nepojasnjen izvor same oblike vprašalne zveze *čo za* v pomenu 'kakšen' ali 'kakšne vrste'. V razpravi je namreč Š. Peciar pokazal na problem tako, da je opozoril, da za v teh zvezah ni predlog, marveč členek in da akuzativna vezava zato ni potrebna. Peciar je podprl svojo tezo z vrsto ekspresivnih (naklonskih) primerov členka *za* v slovaškem jeziku, vendar ti primeri ne spadajo v okvir našega razpravljanja. V Peciarjevi razpravi je poglobitno opozorilo (in to izključno ob slovaškem gradivu), da omahovanja med uporabo tožilnika in imenovalnika v vprašalnih zvezah s *čo za* nimajo nobene zveze z vprašanjem vezave predloga *za*.

V sodobnem slovaškem knjižnem jeziku se pri vprašalnih zvezah *čo je to za človeka* kaže še en problem, ki pa iz slovenskih primerov šestnajstega stoletja ni razviden, kajti v vseh primerih razen enega iz Kreljeve Postile je povedek v sedanjiku. (Tega problema Š. Peciar ni analiziral.) Primeri z opisnim preteklikom namreč odpirajo problem značaja povedka z **byti* in ujemanja v teh vprašalnih zvezah. Do omahovanja namreč prihaja ne le v rabi samostalnika v tožilniku ali imenovalniku, marveč tudi v obliki spola v samem povedku (to je pri deležniku na *-l*). V nekaterih primerih se deležnik ujema v spolu s samostalnikom, v drugih — je v obliki srednjega spola, zato je mogoče zvezo pojasniti kot svojevrstno brezosebno konstrukcijo. V takih primerih se vsiljuje analogija z rabo deležnika glagola **byti* v bivanjskem pomenu (*verbum existentiae*), prim.

⁴ Š. Peciar. *Čo za človeka — čo za človek*. Slovenská reč 34 (1968), s. 2. Tu je tudi povzeto stališče E. Směškove, s katerim Peciar polemizira. E. Směškova (Kultura Slova 1/1968, 4) je zahtevala uporabo *čo je to za + tožilnik*, češ da je edino pravilna in da je zveza z imenovalnikom germanizem, Peciar je navedel argumente za pravilnost obeh tipov predvsem s tem, ker je pokazal, da za v omenjenih člankih ni predlog z akuzativno vezavo, marveč členek ocenjevanja.

pol. *Tam jest książka. — Tam była książka. — toda Tam nie było książki.* (Slov. *Tam je knjiga. — Tam je bila knjiga. — Tam ni bilo knjige.* — op. prev.) Anketa med izobrazenci v Bratislavi je pokazala, da tisti, ki govorijo *čo je to za žena*, govorijo tudi *čo to bola za žena* in podobno, tisti pa, ki v takih zvezah uporabljajo tožilnik, jo razumejo kot brezosebno zvezo in pravijo *čo to bolo za ženu*, *čo to bolo za človeka*. Povsem mogoče je, da je to stanje nekoliko idealizirano in pozneje poenostavljeno (kajti besedila iz osemnajstega in devetnajstega stoletja kažejo veliko bolj zapleteno stanje), v vsakem primeru pa je takšno razmerje med rabo tožilnika pri *čo je to za* in brezosebno zvezo konstrukcije dodatni dokaz, da omahovanje med tožilnikom in imenovalnikom ne izvira zgolj iz različne vloge samega člena (ali predloga) *za*, marveč da obstaja medsebojna odvisnost med tem omahovanjem in položajem samega veznega glagola **byti*. Tako razmerje v rabi brezosebnih zvez *čo je to za* s tožilnikom je mogoče zaslediti že v samem začetku slovaškega knjižnega jezika (18. stoletje), npr.: ... *čo bi bilo za najvažnejšú príčinu* (I. Bajza, René, k. XVIII. d.), vendar ne preveč dosledno, saj je v istem času mogoče najti tudi zveze kakor ... *čo to boli za reholnikov* (J. Fandly, k. XVIII. d.). Za slovaščino je mogoče ta omahovanja pojasniti a) z raznovrstnostjo modalnih (ekspresivnih) funkcij *za* (zlasti v narečjih); b) z razlikovanjem pokrajinskega obsega tipov *čo je to za* s tož. in *čo je to za* z im.⁵ (zaradi česar je morala nastati vrsta vmesnih tipov, križanj med različnimi); c) s spremembami v sami narečni osnovi slovaškega knjižnega jezika in od vsega začetka z intervencijami filologov pri njegovi kodifikaciji.

Da bi pojasnili opazovani pojav v obsegu, kakor nastopa v slovenskih besedilih šestnajstega stoletja, je dovolj, če opozorimo na tožilniško vezavo vprašalne zveze *čo je to za* (sle. *kaj je to za*) z brezosebno rabo glagola **byti*.

3. V vseh slovenskih primerih je glagol **byti* vez, torej v skoraj izključno gramatični funkciji, ki je dovolj različna od **byti* kot tako imenovanega glagola *existentiae* v pomenu 'obstajati', 'bivati'. Prav odvisno od vrednosti glagola **byti* v teh vprašalnih zvezah se pojavlja tudi vprašanje skladenjske vrednosti samostalnikov, ki nastopajo v tožilniku.

V primeru imenovalnika ni nobenega dvoma: so povedki. Na to kaže tudi njih ujemanje s spolom in številom oblik veznega glagola **byti*.⁶ Problem je kvečjemu, ali je povedek tu sam samostalnik ali tudi njegova zveza z *za*. Vendar je to malodane sholastično vprašanje. Zdi se mi, da zadošča klasifikacija celote tipa sle. *kaj je (to) za* + imenovalnik kot svojevrstne leksikalne zveze (kon-

⁵ a) A. Habovštiak. Poznámky k syntaktickej diferenciacii slovenkých nárečí, s. 400 [v] Otázky slovenské syntaxe, sborník brénskú syntaktické konference. Praha 162.

b) A. Habovštiak. Oravské nárečia, Bratislava 1965. S. 204, § 199.

c) P. Ondrus. Stredoslovenské nárečia v Madárskej, Bratislava 1956.

V narečnih besedilih imamo sklene tipe *čo je to za človeka*, *že sa tak sviati* s. 271; *A šeci okolo smerenju vrhu sa čudovali*. *Že čo je to za vojáka, takihó ešte ňevídéli* s. 271. Iz literature in primerov je videti, da zajema ta pojav po svojem obsegu srednjeslovaška (večino?) ter zahodnoslovaška (vsa?) narečja.

⁶ Omahovanje med obliko deležnika **byľ, -a, -o*, ki se v sporu ujema s samostalnikom-osebkom (kakor v citiranem primeru iz Krelja: *kaj je . . . Kapitán bil s' eniga človeka*), in obliko srednjega spola, ki je neodvisna od gramatičnega spola osebká je prav tako mogoče pojasniti z različnim obravnavanjem v takih vprašalnih zvezah uporabljanega kazalnega zaimka *to* v posploševalni vlogi. Oblika **bylo* v takem primeru ni del brezosebne zveze, marveč se ujame z obliko tega zaimka.

Omahovanje v kongruenci med osebkom in povedkom v primerih, ko se med seboj razlikujejo po spolu, je znano iz večine slovenskih jezikov, posamezni knjižni jeziki so vprašanje rešili različno.

Gradivo, ki sem ga zbrala iz slovaščine, pa vendar ne kaže, da bi bila oblika *bolo* enoznačno odvisna od rabe zaimka *to*. Edini slovenski primer pa je premalo, da bi lahko kar koli posplošili.

strukcije), katere skladniki so v medsebojni zvezi; za je v tej zvezi členek brez vezave, ne glede na to, ali mu sledi tožilnik ali imenovalnik.

Kadar pa zvezi sle. *kaj je to za* (slov. *čo je to za*) sledi tožilnik, ga ni mogoče pojasnjevati kot povedek. Tožilnik (accusativus) je predvsem sklon bližnjega predmeta. Toda tak predmet je osnovna lastnost prehodnih glagolov. Sodobni glagol »*byti*« v slovanskih jezikih pa je neprehoden. Kljub temu sem mnenja, da prav dejstvo, da tožilnik v slovaških zvezah tipa *čo je to za*, kadar je »*byti*« v obliki prislova srednjega spola (brezosebno?), kaže na to, da je samostalnik v takih zvezah (ali je vsaj to bil pred leksikalizacijo) bližnji predmet. Sama osebna oblika *je, je bolo* bi bila potemtakem pravi povedek in ne vez zloženega povedka. Pri omahovanjih med tožilnikom in imenovalnikom v slovaščini in v slovenščini šestnajstega stoletja naj bi imeli torej opraviti z omahovanjem med dvema različnima rabama (pomenoma) glagola »*byti*«: a) kot vezi⁷ in b) kot glagola bivanja.

Glagol »*byti*« v prvi od omenjenih funkcij (kot vez, kopula) je seveda neprehoden. Toda v drugi funkciji, v pomenu 'bivati', 'obstajati' je bil prvotno prehodni. Na to prvotno prehodnost, katere sledove je v posameznih slovanskih jezikih najti v različnih skladenjskih in leksikalnih nepravilnostih, je opozoril že F. Miklošič⁸.

Potrdilo prvotne prehodnosti glagola »*byti*« v tem pomenu je roditelj zaničanja po »*byti*« v jezikih, ki ga v tem pomenu niso zamenjali z »iměti« (npr. slovenski, slovaški, ruski); prim. slov. *tukaj ni knjige, tukaj ni knjig*. Prim. še slovaško narečno: ... *a to bou pes. A teraz ho nejest ket som sa obozrela*.⁹

Istočasna ohranitev brezosebnosti zvez, kakor je pol. *tu nie ma książki, tu nie ma książek, tu nie było książki, tu nie było książek* v obeh skupinah jezikov (s prvotnim »*byti*« in drugotnim »iměti« za glagol bivanja) — je dodatni dokaz za obstoj brezosebnih vprašalnih zvez z »*byti*« za in s tem za prehodno rabo »*byti*«.

Nadaljnje potrdilo nekdanje prehodnosti glagola »*byti*« je dejstvo, da se je v tistih slovanskih jezikih, ki imajo v negaciji ustreznik z »iměti« (kakor poljsko *tu nie ma książki* poleg *tu jest książka*), glagol »*byti*« obdržal, če negacija zaničuje povedek v glagolski obliki z deležnikom na -l: polj. *tu nie było książki*.

Drugi dokaz nekdanje prehodnosti glagola »*byti*« v pomenu 'bivati' so različne njegove zapletene povezave s partitivnim roditeljem in roditeljem negacije. V poljščini se je na primer po glagolu »*byti*« obdržal leksikalizirani tožilnik samostalnikov »*trocha*« (*trochę* 'nevelika količina') in »*para*« (*parę* 'več kot dva') v takih zvezah kot *tam jest (było) trochę cukru, tu jest (było) pare osób*. Razen tega je po njihovem zgledu v pogovornem jeziku uporabljan prislov *masę: tu jest mase kurzu*.¹⁰

⁷ Prim. pol. ekspresivno *Co za człowiek!* = *Co cóż to za człowiek* = *Co to jest za człowiek!* *Co za pytanie!* = *Co to jest za pytanie!* Taka podstavitev samega zaimka *to* za njegovo zvezo z osebno obliko »*byti*« je mogoča le tedaj, kadar je osebna oblika vez v zloženem povedku. Nemogoče pa je domnevati tako podstavo za *Tu jest jakiś człowiek zveze Tu jakiś człowiek* in tudi ne za *Tu to jakiś człowiek*. Zaimek *to* ne predstavlja glagola »*byti*« tedaj, kadar je ta uporabljen kot glagol bivanja.

⁸ F. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, Syntax, Wien 1873. S. 354–355.

⁹ Liptów, Narečno gradivo iz JULS SAV v Bratislavi. Sign. 41/28 Lipt.

¹⁰ Poljski jezik ni ohranil samostalnika *trocha*. Znan pa je še danes na prim. iz bolgarščine v pomenu 'drobtina', 'drobtinica', 'košček', 'del' (prim. troha, Pleteršnik II, 695. Pripomba prev.). Samostalnik *para* se v poljščini v navedenem pomenu prav tako ni obdržal. Obstaja samo v pomenu 'dva kosa' in ga v takih primerih uporabljamo za glagolom bivanja v imenovalniku: *V tajni jest para koni*.

Sodim, da je z omahovanjem med brezosebno-prehodno in vezno rabo glagola *byti mogoče pojasniti na videz povsem nemotivirano omahovanje v uporabi partitivnega genitiva (delnega roditelja) v Dalmatinovi Bibliji v stavku: *inu kar je kriviga, tu ima srounanu biti, inu kar je gârzhafstu, tu ima gladek pot biti*, Luk. III.; s. III/31.¹¹ S podobnimi dejavniki bi bilo mogoče pojasniti nepričakovano rabo zanikanega roditelja po osebno uporabljenih oblikah glagola *byti v naslednjih stvkih iz Dalmatinove Biblije:

Ony vsaj néfo nishter drusiga, kakor . . . Jeremiasz X; s. II/32 v; Sakaj v' tehistih dnéh, bo takova nadluga, kakovèr nej nikuli bila (!) dosehmal od sazhetka téh Stvari, katere je Bug ftvaril, inu kakovèr tudi nebo. Mar. XIII, 19; s. III/27 r.

4. Omahovanje med uporabo tožilnika in imenovalnika v vprašalnih zvezah *s kaj za* v Dalmatinovi Bibliji in drugih slovenskih besedilih šestnajstega stoletja je zelo verjetno dediščina iz praslovanščine, ko je moral biti glagol *byti uporabljan prehodno. Čeravno je sledove nekdanje prehodnosti glagola *byti najti v različnih slovanskih jezikih, pojav tožilnika v posebni vprašalni zvezi *z za* natančneje izkazuje kot celoto območje slovanskega sveta na meji južne in zahodne slovanske skupine jezikov. To je večji del slovaškega jezikovnega območja (prim. opombo 2) in slovenščina šestnajstega stoletja.

Nastopanje te zveze v dveh slovanskih jezikih, ki sta ozemeljsko ločena, je dokaz velike starosti ali vsaj starosti tendence, ki je pripeljala do začetkov te zveze. Na drugi strani se zdi, da ostro ločeno področje nastopanja te konstrukcije kaže na to, da imamo opraviti z eno izmed mlajših praslovanskih inovacij. Toda glede na mehanizem pojavljanja same konstrukcije je slovensko gradivo zelo skopo: povedi tipa *kaj je to za eno besedo* se že v šestnajstem stoletju pojavljajo le mimogrede, sedemnajsto stoletje pa jih že ne pozna več.

Tako torej od obeh jezikov, pri katerih zvezo najdemo, le slovaščina kaže k izvirom. Samo v slovaščini namreč (v knjižnem jeziku in v govorih) vprašalne zveze obravnavanega tipa zajemajo glagol *byti v obeh njegovih funkcijah (pomenih), kot kopulo in kot glagol bivanja. Tako stanje v slovenščini dovoljuje domnevo, da je prehodna raba *byti v primerih, ko gre za vez, nasledek križanja (ali prvotne nezadostne razmejitve) obeh različnih pomenov. Predvsem s tem je treba pojasnjevati hkrati obstajanje tipa s tožilnikom in z imenovalnikom, torej *kaj je to za žena* (slov. *čo je to za žena*) poleg *kaj je to za ženo* (slov. *čo je to za ženu*).

Iz tega sledi, da je ne le obstajanje vprašanj *z za* in tožilnikom, marveč tudi obstajanje zvez z imenovalnikom na istem območju eden izmed doslej neznanih pojavov tesnejših predzgodovinskih povezav slovenščine s zahodno skupino slovanskih jezikov.

5. Ker se je neposredna povezanost ozemeljskega sosedstva med slovenščino in slovaščino pretrgala že daleč pred šestim stoletjem, je treba pričo povezave v obliki ohranjenega skladskega arhaizma v tako posebnem vprašalnem izrazu *z za* imeti kot dodatni dokaz velike arhaičnosti same vprašalne zveze (*kaj za*,

¹¹ Isto mesto se v starejšem Trubarjevem prevodu (*Ta prvi deil . . . 1557*, s. 166) glasi: *Inu kar ie kriuga bode raunu, inu kar ie oltriga, bode glatik pot.*

čo za, itd.) To je le dodatni dokaz, kajti, da je sle. *kaj za*, slov. *čo za*, pol. *co za*, rus. *čto za* itd. v slovanskem svetu ozemeljsko izredno razširjeno, je vedel že F. Miklošič¹² in kljub temu obsodil to vprašalno zvezo za germanizem. Zelo verjetno je v tem primeru sledil J. Kopitarju.¹³ O nemškem izviru te zveze je podvomil potem A. Bajec,¹⁴ ki je izrazil domnevo — seveda v relaciji do češčine — da je mogoče z nemškim vplivom pojasniti kvečjemu besedni red skladnikov v vprašalnih zvezah *z za* tako, da se je *za* znašel neposredno za vprašalnim zamkom. Gradivo, ki sem ga zbrala iz sedemnajstega in osemnajstega stoletja, se zdi, da potrjuje to domnevo in razen tega kaže, da je najbolj pogosta raba stalne zveza *kaj + za + en, -a, -o* ne glede na to, v kateri stavčni funkciji je samostalnik s tem prilastkom. Menim, da je v primeru *kaj za (en)* mogoče govoriti o nemškem vplivu na slovenski razvoj a) v besednem redu in b) v pogostnosti vprašalnih zvez *s kaj za* v času, ko se je raba res širila, to je v sedemnajstem in posebej v osemnajstem stoletju. Če pa gre za genezo teh zvez v slovanskih jezikih, so — naj bodo tudi germanizem — razširjene na široko po slovanskem svetu in tako stare, da Slovencev prav gotovo ni treba biti zanje sram. Povezava vprašalne zveze *kaj za* v slovenščini in slovaščini s posebej arhaično rabo prehodnega *byti v slovenskem svetu postavlja namreč ta tip vprašalnih zvez v tako davno preteklost, da se zdi malo verjetno, da bi bilo mogoče natančno določiti njegovo genezo.

(Prevedla B. P.)

¹² F. Miklosich, *Vergleichende Grammatik der Slavischen Sprachen*, Syntax. Wien 1873. S. 411.

¹³ Prim. opombo 3.

¹⁴ A. Bajec, *Predlog in predpona za*, *Jezik in slovstvo* IV (1958), 4, str. 100: V vseh modernih slovanskih jezikih z izjemo sh. in bolg. področja nahajamo rabo *kaj je to za en človek?*... Ta isti germanizem, če je res germanizem, nastopa tudi v litovščini... Vsekakor gre še za čisto slovansko rabo... v češ. zgluđu *což v zemi za obyčej jest*. Nemški vpliv je morda šele v prestavitvi *co za obyčej v zemi jest*.

V razpravi obravnavano gradivo je iz naslednjih del:

1. (P. Trubar) *Ta evangeli svetiga Matevsha, sdai pervizh vta Slouenski Iefig preobernen* (tj. P. Trubar), 1555.
2. *Ta prvi deil tiga Noviga Testamenta... Idoi peruizh vza Slouenski Iefik, Skufi Primosha Truberia fueiftu preobernen... Tubingae 1557.*
3. (S. Krelj) *Postilla slovenska... Pervi simski del* (Ratisbonae), 1567.
4. (J. Dalmatin) *Biblia tu ie, vse Svetu Pismu, Stariga inu Noviga Teftamenta, Slovenki, tolmazhena, Ikusi Iuria Dalmatina... Wittemberg 1584.*
5. (P. Trubar) *Hishna Postilla D. Martina Lutheria... tolmazhena Ikusi Primosha Truberia Krainza rainziga... v' Tibingi 1595* (pregledane strani: 1—3 nlb; 1/28—1/35; 1/108—1/115; 1/234—1/240; II/36—II/41; II/124—II/134).
6. M. Kastelec. *Navuk christianski sive Praxis catechistica... skusi Matthia Castelza... v' Lublani 1688.*
7. *Palmarium Empyreum seu Conciones CXXVI... datae publicae luci Carniolico Idiomate... A P. Rogerio... Pars I, Clagenfurti 1731.*
8. (M. Pohlin) *Kmetat sa potrebo inu Pomozh ali uka polne vesele, inu shalostne Pergodbe te vasy Mildhajm, Utisnenu na Duneju (1789).*